

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені Г.С. СКОВОРОДИ

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ:
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ»

(11 травня 2018 року)

Харків – 2018

5. Рум'янцев В. О. Судова система в Українській державі гетьмана П. Скоропадського // Вісник Академії правових наук України. 2001. № 2. С. 77-89.

6. Тимощук О. В. Охоронний апарат Української Держави (квітень – грудень 1918 р.). Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 462 с.

Кривунченко Є. О., студент ХНПУ ім. Г. С. Сковороди
Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. І. С. Мартинова

ЗАСНУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК В ПЕРІОД ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО

Створення Української Академії наук було заповітною мрією української інтелігенції ще з кінця XIX ст. Ця мета сприймалася не як суто науково-організаційна проблема, а як символ престижу національної культури, посідання гідного місця в ряду цивілізованих європейських народів. Події 1917 р. стали потужним імпульсом пробудження громадської ініціативи у пошуку нових ефективних форм організації науки в країні. Утворення Української Академії наук стало можливим лише у період діяльності гетьманського урядового кабінету П. Скоропадського між серединою травня і кінцем жовтня 1918 р. Ця подія тісно пов'язана з ініціативною діяльністю Миколи Прокоповича Василенка, який займав посаду міністра народної освіти Української Держави.

Історія заснування Української Академії наук неодноразово привертала увагу науковців. На особливу увагу заслуговують роботи Л. Матвєєвої [3], В. Ульяновського [6]. Значну увагу аналізу науково-організаційних зусиль української інтелігенції по закладанню базових основ Української академії наук приділено в роботах С. Кульчицького, Ю. Павленка, С.Рудої, Ю.Храмова [2] та колективному дослідженні «Національна Академія наук України. 1918-2008» [4]. Головна увага дослідників зосереджується на основних аспектах діяльності уряду по створенню Української Академії наук, свідомо чи несвідомо залишаючи

«непоміченими» зусилля науковців в цьому процесі. Зокрема, в них умяється значення постаті М. П. Василенка як одного із провідних фундаторів УАН.

3 травня 1918 року виконувачем обов'язків голови Ради міністрів Української Держави гетьманом Павлом Скоропадським був призначений Василенко. Цю посаду він суміщав з обов'язками міністра закордонних справ і міністра освіти, а 8 липня очолив Державний Сенат, де наступного дня виступив з ініціативою заснування Української академії наук (УАН). Однією з найперших практичних дій по Міністерству народної освіти було запрошення до Києва найкращих представників української та російської інтелігенції для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук. 9 липня 1918 року була створена відповідна комісія. Вченим секретарем її було призначено історика України, спеціаліста з проблем генеалогії, організатора Архівного управління В. Л. Модзалевського. Ядром комісії стали професори з університету і політехнічного інституту у Києві: фізик Й. Й. Косоногов, фізико-хімік В. О. Кістяківський, біолог і селекціонер М. Ф. Кащенко, механік С. П. Тимошенко, філолог К. К. Тимченко, мистецтвознавець Г. Г. Павлуцький, геолог П. А. Тутковський, економіст М. І. Туган-Барановський, відомий історик Д. І. Багалій (з Харкова). З Москви запросили визначного ученого-орієнталіста, дослідника історії і граматики української мови А. Ю. Кримського. Головою Комісії став В. І. Вернадський [3, с. 23].

На першому засіданні комісії М. П. Василенко пояснив позицію засновників Академії так: «Академія повинна згуртувати коло себе наукові сили, які в першу чергу мусять поповнити хиби щодо студіювання України. Ненормальні умови і підозріле відношення до української науки, в яких вона розвивалась, утворили те, що Україна мало досліджена. Історію України, історію українського мистецтва, мову, письменство, природні багатства, народне життя, статистику, географію, етнографію почасти тільки почали студіювати, почасти мають вони такі вади, що потрібні виняткові потуги, аби заповнити існуючі перепустки. Час іде і потрібно поспішати налагодити наукове життя в Україні» [1, с. 3.]. На цьому ж засіданні В. І. Вернадський підкреслював, що Академія наук

«повинна сприяти зросту української національної самосвідомості і української культури шляхом широкого й глибокого, проникливого наукового вивчення минулого й сьогодення, українського народу і його сусідів, природи зайнятого їм краю, у всіх його нескінченних проявах» [5,с. 10.]. За два місяці комісія виробила законопроект про заснування УАН, затверджений гетьманом П. Скоропадським 14 листопада. Українська академія наук мала стати самоврядною організацією у складі 15 інститутів, 14 постійних комісій, 6 музеїв, 2 кабінетів, 2 лабораторій, Ботанічного та Акліматизаційного садів, Астрономічної обсерваторії, Біологічної станції, бібліотеки, власної друкарні та архіву. Згідно з § 12 Закону про УАН, на її рахунок переводилося 1 603 466 крб. [5,с. 25-26.], що безумовно заклало міцний фундамент для наукової праці.

Робота Української Академії наук, за першим її Статутом, підготовленим згаданою Комісією, орієнтувалася на загальнолюдські надпартійні цінності. У першому розділі Статуту – «Загальні тези» – привертало до себе увагу саме положення про фактичну автономію Академії від влади. Найважливішою умовою розвитку науки фундатори Української Академії наук визнали участь держави в організації науково-дослідної роботи: не керівництво і не управління, як це трактувалося й трактується вітчизняним наукознавством, а створення сприятливих умов для наукової діяльності. Як державна установа, УАН мала підпорядковуватися не урядові, а законодавчій владі, бо лише за цієї умови Академія наук могла виступати як незалежний експерт, консультант, радник. Право репрезентувати Академію мали виключно її члени, що займали наукові посади. Член академії не міг вважатися повноправним академіком, якщо він обіймав посаду на державній службі. Згідно із запропонованим статутом, дійсними членами УАН могли бути не лише громадяни Української Держави, але й українські вчені із Західної України, а також іноземці за згодою двох третин дійсних членів УАН. Перших академіків було призначено 14 листопада постановою уряду – ними стали геологи Володимир Іванович Вернадський та Павло Аполлонович Тутковський, біолог Микола Теофанович Кащенко, механік Степан Прокопович Тимошенко, правознавець Федір Васильович Тарановський,

сходознавці Агатангел Юхимович Кримський та Микола Іванович Петров, лінгвіст Степан Смаль-Стоцький, історики Дмитро Іванович Багалій та Орест Іванович Левицький, економісти Михайло Іванович Туган-Барановський та Володимир Андрійович Косинський [6, с. 34].

Перше установче Спільне зібрання Української Академії наук відбулось 27 листопада 1918 року, на якому президентом УАН було обрано професора Володимира Вернадського, неодмінним секретарем – Агатангела Кримського і було затверджено її перші три відділи – історико-філологічний, фізико-математичний і соціальних наук, які охоплювали 3 інститути, 15 комісій і національну бібліотеку. Саме цю дату прийнято вважати днем заснування Академії.

Організаційна робота відбувалася у складній обстановці політичної нестабільності. Драматичні події, пов'язані зі змінами політичних режимів в Україні протягом 1918-1919 рр., не могли не позначитися надолі молодій Українській Академії наук. Пізніше в короткій історичній довідці про трирічне існування УАН А. Ю. Кримський писав: «В бурхливих умовах нескінченних перемін проходить ця праця вищої наукової установи України, що, незважаючи ні на які перешкоди, завзялась творити українську культуру, стоячи на сторожі інтересів чистої науки, далеких від політичної, партійної, гурткової злоби дня. Правда, ця злоба дня незрідка сама вривалась в життя Академії у формі змін політичного режиму або скрутних матеріальних умов, що примушують працівників науки одвертати свою увагу у бік дрібної буденщини, але високі завдання роботи духа і свідомість її користі для цілого українського народу допомагають цим людям нести на плечах її нелегкий тягар в невпинній боротьбі з великими і малими каменями преткновенія» [3, с. 25]. Попри усі негаразди, у вчених вистачило насаги у винятково складний період проводити ефективну науково-організаційну роботу. Згідно з концепцією УАН, вперше закладались підвалини українознавства, створювались відповідні комісії. Відділи готувалися до нових виборів дійсних членів Академії. Спільне зібрання вирішувало питання про затвердження кандидатур на адміністративні посади, розглядало програми

наукових досліджень, клопотання перед владою, яка час від часу змінювалася, про виділення коштів і т. ін.

Таким чином, історія створення УАН органічно пов'язана з широкими державотворчими заходами уряду П. Скоропадського. Він чудово усвідомлював, що в системі цілісного життя нації, яке можливе, як переконає історичний досвід, лише за наявності власної політичної структури, розвитку науково-інтелектуальної сфери належить одне з перших місць. Тому разом з такими провідними вченими того часу, як В. Вернадський, А. Кримський, М. Василенко, Д. Багалій та інші, гетьман розумів необхідність державного внеску в розвиток академічної науки, фінансової, організаційної та моральної підтримки її з боку влади.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Збірник праць комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. Київ: Друк. Укр. наук.т-ва, 1919. IV, 88, XXXIV с.
2. Кульчицький С., Павленко Ю., Руда С., Храмов Ю. Історія Національної академії наук України в суспільно-політичному контексті 1918-1998. К.: Фенікс, 2000. 163 с.
3. Матвєєва Л. В. Створення Української Академії наук (1918-1928) // Східний світ. 2008. № 3. С. 22-47.
4. Національна Академія наук України. 1918-2008: до 90-річчя від дня засн. / голов. ред. Б. Є. Патон. К.: Вид-во «КММ», 2008. 624 с.
5. Пояснювальна записка до законопроекту про заснування УАН у Києві. Київ: Друк. Укр. наук.т-ва, 1918. 26 с.
6. Ульяновський В. І. Гетьман Павло Скоропадський і справа заснування Української академії наук // Український історичний журнал. 2008. № 6. С. 26-38.

Луценко М. В., кандидат історичних наук,